

Wprowadzenie

Studenci często zadają pytanie, dlaczego powinniśmy się zajmować teoriami. Odpowiedź jest następująca: teorie pozwalają zrozumieć rzeczywistość społeczną i rządzące nią prawa. Teorie integracji europejskiej wyjaśniają procesy polityczne, gospodarcze i społeczne zachodzące w Europie. Analizują przyczyny, naturę i dynamikę integracji europejskiej. Rozwój teorii jest wynikiem wydarzeń w świecie rzeczywistym, ale także stanu debaty akademickiej, polemik między poszczególnymi badaczami i nurtami oraz sposobu finansowania badań.

Teorie federalistyczne i funkcjonalistyczne zostały sformułowane jeszcze w okresie międzywojennym. Proces integracji europejskiej rozpoczął się po II wojnie światowej i polegał początkowo na koordynowaniu działań państw na rzecz utworzenia wspólnoty ponadnarodowej i ustalenia zakresu jej kompetencji. W latach 50. i 60. XX w. dominował neofunkcjonalizm, który dążył do wyjaśnienia przyczyn i mechanizmów integracji europejskiej. Lata 70. to okres stagnacji integracji, w którym badano stosunki na kontynencie za pomocą ogólnych teorii stosunków międzynarodowych. Ważną rolę odgrywało orzecznictwo Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, które umacniało ponadnarodowy wymiar integracji.

W latach 80. były prowadzone badania empiryczne procesów politycznych w Europie. Nowy instytucjonalizm uznawał racjonalność aktorów dążących do maksymalizacji korzyści, a zarazem przyznawał autonomię i podmiotowość instytucjom ponadnarodowym. Badacze wywodzący się z nauk o polityce twierdzili, że Wspólnota tworzą oddzielny system polityczny, który należy badać za pomocą metod z zakresu polityki porównawczej. Analizowano także poszczególne polityki unijne.

Przed długi okres dominowała debata między neofunkcjonalizmem a podejściem międzyrządowym, jednak od połowy lat 90. zainteresowanie przeniosło się na społeczne i polityczne konsekwencje integracji oraz jej normatywne podstawy. Ujawnił się spór między stanowiskiem racjonalistycznym i konstruktywistycznym, rozwinęło się wielopoziomowe zarządzanie i podejście sieci polityki.

Donald Puchala twierdził, że uczeni są jak ślepcy, którzy badają słonia: dotykają nogi, trąby lub ciosa, myśląc, że mają do czynienia z całym zwierzęciem¹. Podobnie badacze koncentrują się zwykle na jakimś aspekcie rzeczywistości uniijnej, która jest zazwyczaj bardziej złożona.

Prace na temat teorii integracji europejskiej publikowali badacze zarówno zachodni, jak i polscy. Dużą popularnością cieszy się wydana w 2000 r. monografia Bena Rosamonda *Theories of European Integration*². Studenci korzystają także z podręcznika pod redakcją Thomasa Dietza i Antyje Wiener *European Integration Theory*, który doczekał się drugiego wydania w 2009 r. Z kolei książka pod redakcją Mette Eilstrup-Sangiovanni *Debates on European Integration* jest antologią tekstów teoretycznych, poprzedzonych wprowadzeniami redaktorki naukowej. Perspektywę socjologiczną prezentuje Sabine Saurugger w *Theoretical Approaches to European Integration*³. Polska literatura przedmiotu obejmuje m.in. pracę Pawła Borkowskiego *Polityczne teorie integracji europejskiej*, podręcznik Janusza Ruskowskiego *Wstęp do studiów europejskich*, w którym autor omawia także teorie integracji europejskiej, oraz monografię Franciszka Strzyczkowskiego *Teorie integracji europejskiej w doktrynie amerykańskiej*, która koncentruje się na teoriach prawnych⁴.

Celem mojej książki jest przedstawienie aktualnego stanu wiedzy na temat teorii integracji europejskiej. Prezentuję własne spojrzenie na teorie integracji europejskiej oraz debaty między nimi. Czytelnik będzie mógł w niej znaleźć – mam taką nadzieję – odpowiedź na pytanie, na czym polegają różnice między poszczególnymi teoriami i nurtami w ich ramach. Będzie mógł sobie wyrobić zdanie na temat mocnych i słabych stron poszczególnych teorii oraz dowiedzieć się, co one wnoszą do naszego rozumienia integracji europejskiej. Szczególna uwagę poświęcam znaczeniu relacji władzy i zależności oraz teoriom, które rozwinęły się w ostatnich latach, takim jak: konstruktywizm, zmodyfikowany neofunkcjonalizm, nowa międzypaństwo i teorie socjologiczne.

Teorie zostaną omówione w sekwencji, w jakiej powstawały. W rozdziale 1 zostanie przedstawiony rozwój, zakres i modele studiów europejskich oraz udział w nich poszczególnych dyscyplin naukowych. Integracją europejską zajmują się badacze wywodzący się ze stosunków międzynarodowych, polityki

---

¹ D.J. Puchala, *Of Blind Men. Elephants and International Integration*, „Journal of Common Market Studies” 1971, t. 10, nr 3.

² B. Rosamond, *Theories of European Integration*, New York 2000.

³ A. Wiener, Th. Dietz (red.), *European Integration Theory*, Oxford [2004], 2009; M. Eilstrup-Sangiovanni, *Debates on European Integration. A Reader*, Basingstoke, New York 2006; S. Saurugger, *Theoretical Approaches to European Integration*, Basingstoke 2014.

⁴ P.J. Borkowski, *Polityczne teorie integracji europejskiej*, Warszawa 2007; J. Ruskowski, *Wstęp do studiów europejskich*, Warszawa 2007; F. Strzyczkowski, *Teorie integracji europejskiej w doktrynie amerykańskiej*, Warszawa 2012.

porównawczej i polityk publicznych. Przedstawiona zostanie systematyka teorii integracji europejskiej i ich podział według stanowisk: ontologicznego i epistemologicznego.

W rozdziale 2 zostaną omówione funkcjonalizm, transakcjonizm i neofunkcjonalizm. Założenia funkcjonalizmu sformułował David Mitrany jeszcze w okresie międzywojennym, a transakcjonizmu – Karl Deutsch już po II wojnie światowej. Największy wpływ na teoretyzowanie o integracji europejskiej i praktykę funkcjonowania wspólnot europejskich wywarł jednak neofunkcjonalizm Ernsta Haasa. Podejście integracji przez prawo oraz współczesny neofunkcjonalizm wskazują, że teoria ta ma nie tylko historyczne znaczenie.

Rozdział 3 jest poświęcony federalizmowi, który – podobnie jak neofunkcjonalizm – wywarł duży wpływ na kształt integracji europejskiej. Zostanie omówiona geneza federalizmu w Unii Europejskiej, jego założenia i nurty. Przedyskutowana będzie również przydatność doświadczeń państw federalnych dla konceptualizacji UE. Po przyjęciu traktatu z Maastricht wielu obserwatorów dostrzega analogię między rozwojem Unii a powstawaniem federacji. Omówiony zostanie także problem deficytu demokracji w Unii Europejskiej oraz jej postrzeganie w kategoriach imperium.

Przedstawione w rozdziale 4 międzyrządowe podejścia do integracji europejskiej uznają zasadniczą rolę w tym procesie rządów państw członkowskich. Należy do nich klasyczne podejście międzyrządowe Stanleya Hofmanna oraz liberalne podejście międzyrządowe Andrew Moravcsika. To ostatnie uznaje wpływ wewnętrznych grup interesów na etapie formułowania preferencji i dominujące znaczenie państw na etapie negocjacji traktatowych. Tak zwana nowa międzyrządowość ma ambicję teoretycznego wyjaśnienia współczesnego etapu integracji europejskiej, którego cechą jest pogłębianie integracji, jednak bez dalszego przenoszenia kompetencji na poziom ponadnarodowy.

Rozdział 5 jest poświęcony wywodzącym się z nauki o polityce instytucjonalnym wyjaśnieniom integracji europejskiej. Krytyka instytucjonalizmu w czasie tzw. rewolucji behawioralnej lat 50. i 60. XX w. doprowadziła do powstania „nowego instytucjonalizmu”. Obejmuje on trzy nurty: racjonalnego wyboru, w którym ważną rolę odgrywa teoria mocodawca-wykonawca, historyczny, który podkreśla znaczenie zależności od ścieżki, oraz socjologiczny zwracający uwagę na zachodzący w Unii Europejskiej proces socjalizacji. Nurty te będą porównane ze sobą i z innymi podejściami teoretycznymi.

Tematem rozdziału 6 są objaśnienia integracji europejskiej z perspektywy teorii zarządzania (*governance*) wywodzących się z polityki publicznej. Ich cechą wspólną jest szersze uwzględnienie roli innych niż państwa aktorów w systemie Unii Europejskiej. We wpływowej teorii wielopoziomowego zarządzania władza może być podzielona na duże segmenty lub zorganizowana funkcjonalnie

i zorientowana na realizację zadań. W ramach tych teorii mieszczą się także podejścia sieci polityki, UE jako państwa regulacyjnego oraz europeizacji.

Rozdział 7 jest poświęcony zastosowaniu konstruktywizmu w studiach europejskich. Konstruktywizm wyjaśnia integrację europejską oddziaływaniem idei, norm i czynników kulturowych. Państwa uczą się współpracy i rekonstruują swoje interesy, akceptują normy społeczne i w swoim działaniu kierują się logiką stosowności. Pokazane zostaną różnice między paradygmatem racjonalistycznym a konstruktywistycznym, nurtami w ramach konstruktywizmu oraz wyjaśnienia integracji europejskiej z perspektywy teorii krytycznych i analizy dyskursu.

W zakończeniu zawarto wnioski na temat rozwoju teorii integracji europejskiej i ich współczesnego znaczenia. Wybór teorii w dużej mierze zależy od tego, za co uznajemy Unię Europejską – reżim międzynarodowy, wspólnotę bezpieczeństwa, organizację międzynarodową, federację czy może system wielopoziomowego zarządzania.

Książka powstawała w latach 2012–2017, a jej poszczególne rozdziały były dyskutowane na zajęciach z teorii integracji europejskiej w Instytucie Europeistyki Wydziału Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Wcześniejsze wersje niektórych części były opublikowane w formie rozdziałów w pracach zbiorowych⁵. Chciałbym serdecznie podziękować recenzentowi pracy prof. Tomaszowi G. Grosse oraz dr. Kamilowi Ławniczakowi i dr Annie Visvizi za cenne uwagi, które pozwoliły mi inaczej spojrzeć na niektóre zagadnienia, poszerzyć argumentację i uwzględnić dodatkową literaturę.

---

⁵ Zob. zwłaszcza J. Czaputowicz, *Studia europejskie między interdyscyplinarnością a spójnością interdyscyplinarną*, w: J. Czaputowicz (red.), *Studia europejskie. Wyzwania interdyscyplinarności*, Warszawa 2014, s. 11–40; tenże, *Wprowadzenie. Potencjał konstruktywizmu w wyjaśnieniu integracji europejskiej*, w: J. Czaputowicz (red.), *Zastosowanie konstruktywizmu w studiach europejskich*, Warszawa 2016, s. 7–30.